

Pengarna eller livet

En fjärdedel av Handels medlemmar har känt sig hotade på jobbet. Av dessa är 20 procent rädda för att bli utsatta för rån.

Sammanfattning

En trygg arbetsmiljö fri från hot och våld borde vara en självklarhet på svensk arbetsmarknad. Trots det visar en enkätundersökning som Handelsanställdas förbund (Handels) har genomfört bland sina medlemmar att oron för hot och rån är utbredd. Enkätundersökningen visar att var fjärde anställd oroar sig för att utsättas för hot på jobbet. Var femte oroar sig för att bli utsatt för ett rån och nästan 7 av 10 tillfrågade tänker någon gång på risken att bli utsatt för ett butiksrån. Statistiken bekräftar det vi inom facket har vetat länge. Rån, hot och våld mot anställda är det allra största arbetsmiljöproblemet inom handeln i dag.

Rapporten syftar till att öka kunskapen om vad arbetsgivarna faktiskt kan göra för att förbättra arbetsmiljön. Det finns flera dokumenterat effektiva och relativt enkla åtgärder som arbetsgivarna skulle kunna vidta för att minska risken för rån. Exempel på sådana åtgärder är tekniska hjälpmedel, minskad kontanthantering, dubbelbemanning samt förändringar i butikens utformning och närmiljö. Åtgärderna är särskilt effektiva om de kombineras och riktas mot butiker som är speciellt utsatta för rån.

Rån, hot och våld är inte enbart ett samhällsproblem som arbetsgivarna ofta hävdar i debatten. Arbetsgivarna har ett ansvar för att förbättra arbetsmiljön och minimera risken att anställda blir utsatta för rån, hot och våld. Med denna rapport föreslår vi ett antal effektiva åtgärder för det fortsatta arbetet.

Inledning

Alla anställda har rätt till en trygg arbetsmiljö, en miljö fri från hot och våld. Men varje dag går alltför många butiksanställda till arbetet med en klump i magen. Anställda vet att rån, hot och våld förekommer dagligen i handeln. Rån, hot och våld är ett allvarligt problem som kan få följder för den drabbade som tvingas leva med både fysiska och psykiska konsekvenser.

Utöver konsekvenserna för de drabbade kostar ett rån stora pengar: minst 100 000 kronor för bland annat förlorade intäkter och krishantering, enligt branschens egna beräkningar. Därtill kommer samhällets kostnader som är väsentligt mycket större. Arbetsgivarna har ett stort ansvar för att själva arbeta för att minimera risken att deras anställda blir utsatta för rån, hot och våld.

Enligt Brottsförebyggande rådets (Brå) senaste kartläggning¹ finns det fyra huvudstrategier för att minska risken för rån: minska kontanthantering, tekniska hjälpmedel, dubbelbemanning samt butikens utformning och närmiljö. Handels medlemmars åsikter går i linje med Brås rekommendationer då dubbelbemanning, säker kontanthantering samt tekniska hjälpmedel pekas ut som de viktigaste åtgärderna för att minska risken för rån.

Syftet med den här rapporten är att i första hand undersöka hur medlemmar mår samt presentera forskning kring butiksrånens struktur och utveckling över tid. Rapporten ämnar även presentera vad som går att göra ur ett brottsförebyggande perspektiv.

I den första delen presenteras en enkätundersökning utförd bland Handels medlemmar om hur de påverkas av rån, hot och våld. Undersökningen ger en utökad bild om hur arbetsmiljön ser ut för Handels medlemmar och hur de påverkas av den.

I den andra delen behandlas utvecklingen av anmälda butiksrån i Sverige. Hur många rån sker varje år, vilka trender går att utläsa, vem utför rånerna? Vilka butiker löper högst risk att utsättas för rån?

I den tredje och sista delen presenteras en analys och diskussion om hur handels parter ska jobba med brottsförebyggande åtgärder. Diskussionen tar sin utgångspunkt i forskning. Vilka åtgärder är effektiva och vilka åtgärder prioriteras av Handels?

¹ Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

Källor

Den huvudsakliga källan till den här rapporten är en enkätundersökning beställd av Handels och utförd av Novus opinion. Rapporten bygger även på statistik och tidigare rapporter publicerade av Brå. Statistiken som publiceras i rapporten gäller antalet anmälda butiksrån från 1990 och framåt. Utöver detta används internationell forskning och tidigare rapporter publicerade av Handels för att ge en mer övergripande bild.

Handelsmedlemmars upplevelse av rån, hot och våld

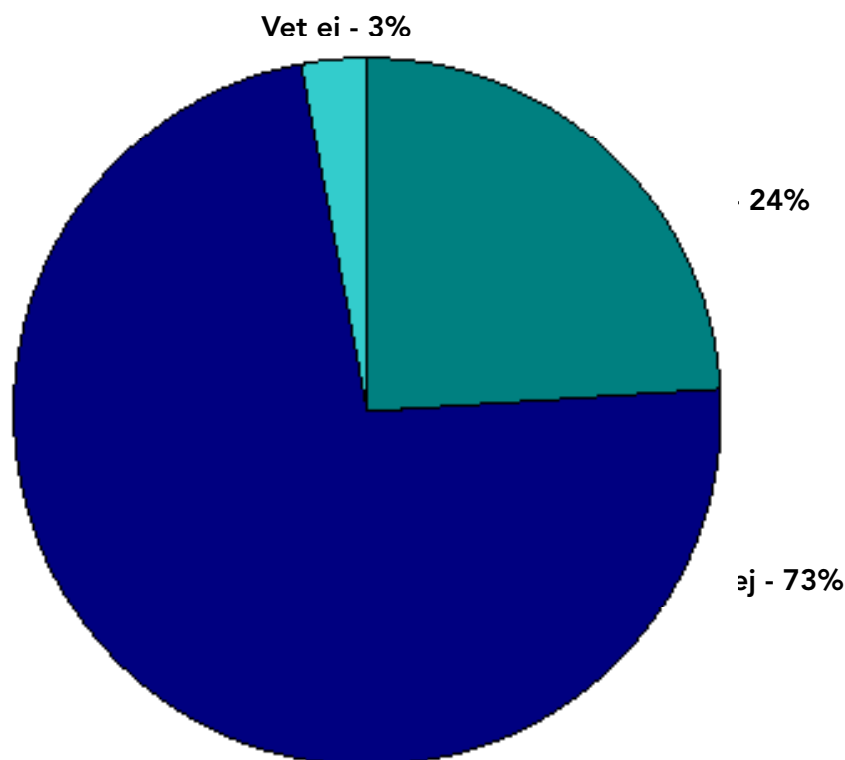
Novus Opinion har på uppdrag av Handels utfört en enkätundersökning på en panel av Handelsmedlemmar angående rån, hot och våld. Urvalet är slumpmässigt stratifierat och drogs ur Handelspanelen bland medlemmar i branscherna fackhandel, dagligvaruhandel, frisörer samt gruppen ”annat”². Resultaten har efterstratifierats (viktats) så att de svarande är representativa för Handels medlemmar i berörda branscher vad gäller kön, ålder och om de har förtroendeuppdrag eller inte. Totalt svarade 1 291 personer. Av dessa är 449 män och 842 kvinnor. Totalt sett har 280 förgymnasial utbildning, 791 gymnasial utbildning och 215 eftergymnasial utbildning³.

Panelen har i flervalsfrågor även haft möjligheten att svara skriftligt på ett öppet alternativ. I de öppna svaren kan det ingå beskrivningar som faller under något av svarsalternativen. I dessa fall förs en diskussion till tabellerna.

En hotfull arbetsmiljö

Anställda inom detaljhandeln som framför allt jobbar på kvällar och nätter i mindre butiker i storstadsområden befinner sig i en påfrestande psykosocial arbetsmiljö. En enkätundersökning som genomfördes av Handels under våren 2010 visar att butiksarbetare som jobbar i mindre butiker under kvällstid är speciellt oroade⁴.

Har du känt dig hotad på jobbet?

² Gruppen ”annat” består av medlemmar i Handels som huvudsakligen har en annan sysselsättning än arbete, exempelvis studenter som jobbar extra.

³ För närmare beskrivning, se appendix.

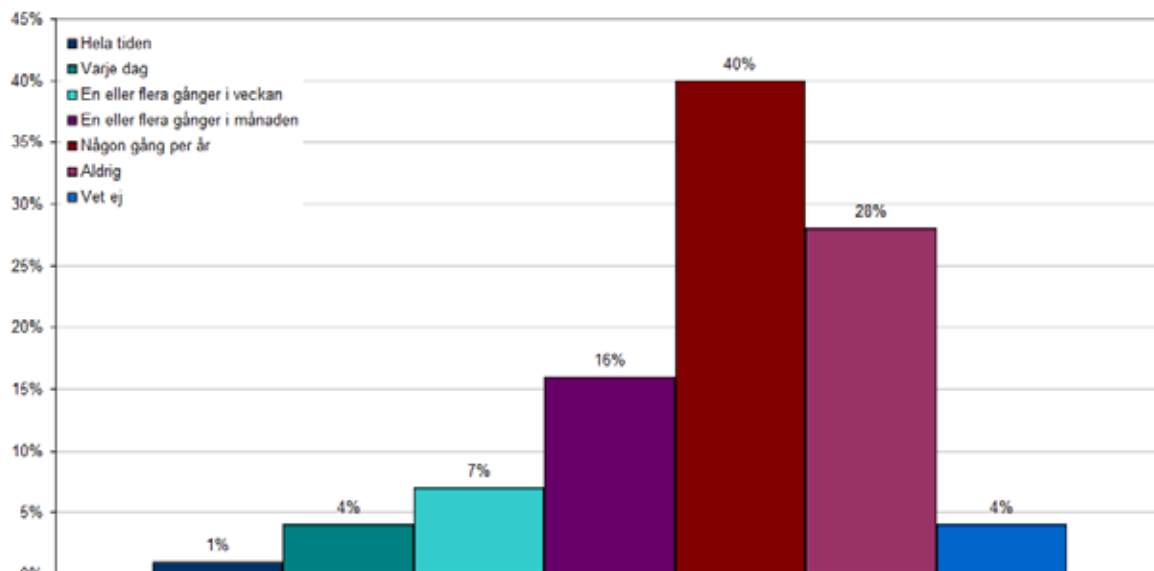
⁴ Josefine Boman, Förhindra rån, hot och våld, Handels rapporter 2010.

Enligt enkätundersökningen som utfördes oktober/november 2011 har nästan en fjärdedel av de tillfrågade känt sig hotade på jobbet. I storstadsregionerna är andelen högre: i Stockholm har 29,6 procent känt sig hotade på sitt arbete och i Västra Götaland är samma siffra 30,2 procent.

Hotet om rån påverkar individen

Rån är vanligt förekommande i framför allt detaljhandeln. Butiksrån har under många år ökat stadigt och nådde under 2008 och 2009 de hittills högsta nivåerna med över 1 000 anmälda rån. Totalt har minst 8 procent av de tillfrågade blivit utsatta för rån*. Vissa butiker löper mycket större risk för att rånas. Medlemmar som jobbar inom dessa butiker har ofta utsatts för fler än ett rån. Av de medlemmar som har blivit utsatta för rån eller rånförsök har 40 procent upplevt två eller flera rån. Av dessa har 15 procent varit med om tre eller flera rån. Tänker då Handels medlemmar ofta på risken att bli rånad?

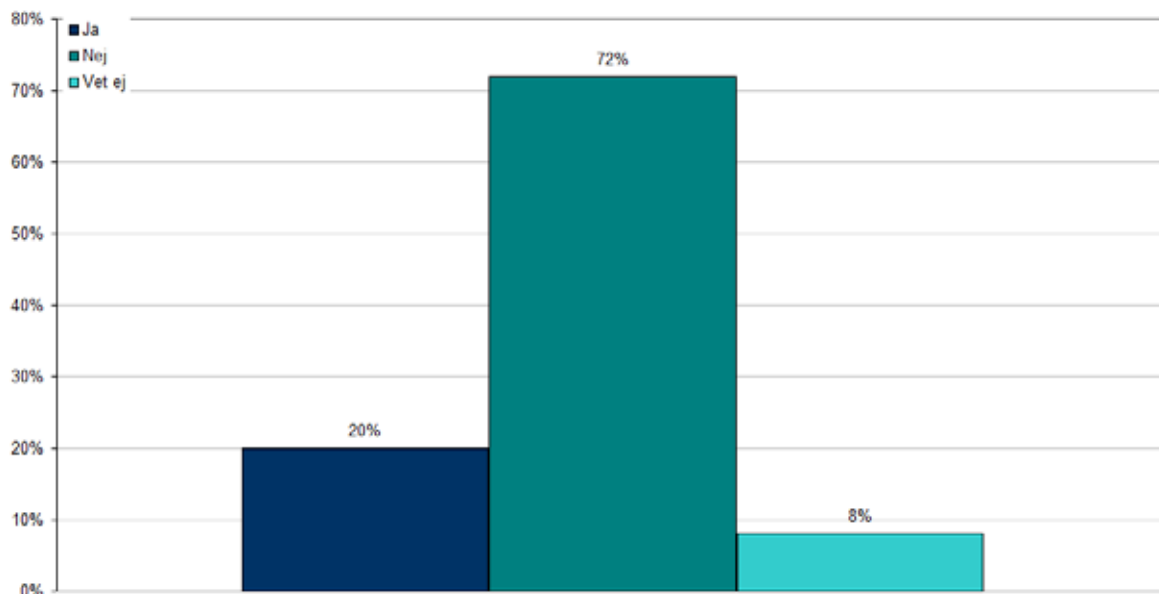
Hur ofta tänker du på att rån skulle inträffa på ditt jobb?

Nästan tre av tio tänker ofta på att rån skulle kunna inträffa på deras arbetsplats. Totalt sett tänker nästan sju av tio minst en gång per år på att rån skulle kunna inträffa på deras arbetsplats.

* Fotnot: Svaret har givits i fasta svarsalternativ. I frågan fanns också möjligheten att svara med ett öppet svar. Flera av dessa svar tolkar vi som rånliknande situationer. Därav är svaret sannolikt i underkant.

Är du rädd för att bli rånad på ditt jobb?

20 procent av alla medlemmar har svarat att de är rädda för att bli rånade. Rädslan kan leda till sämre arbetsprestationer och psykisk stress. En arbetsplats som präglas av rädsla kan också skapa psykisk ohälsa och konflikter bland de anställda.

Hur påverkas en individ av att bli utsatt för ett rån eller rånförsök?

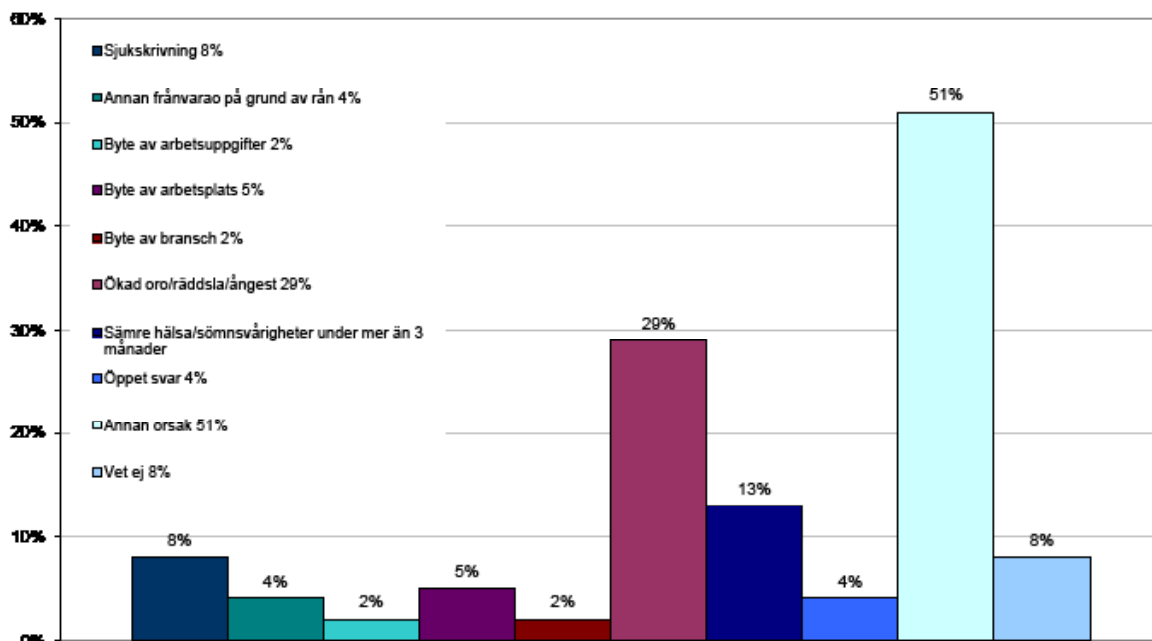
Ofta är det inte de fysiska skadorna utan de psykiska effekterna av att bli kränkt och skadad av en annan person som är svårast att hantera för den som drabbats. Personer som tidigare har blivit utsatta för ett rån riskerar att drabbas allvarligare än den som inte utsatts. Detta gäller särskilt i de fall där den första rånsituationen inte har bearbetats. Upprepningen av rånet förhindrar då bearbetningen och sargar personen ytterligare⁵. Anställda som jobbar i en miljö där våld ofta förekommer upplever mycket stress. Konsekvenser av våld eller hot om våld kan förutom fysiska effekter också leda till flera psykologiska reaktioner som nervositet, koncentrations- och minnessvårigheter, depressiva symptom, trötthet, magsmärter, bröstsmärter och muskelspänning⁶.

På frågan ”vilka konsekvenser har rån/rånförsök medfört för dig som individ” har medlemmarna kunnat svara med flera alternativ. Det betyder att en person har kunnat svara både till exempel att konsekvensen av rånet blev sjukskrivning och byte av arbetsplats. För 12 procent har rån/rånförsök lett till sjukskrivning eller annan frånvaro. Sju procent av de utsatta har bytt antingen arbetsplats eller arbetsuppgifter. I 13 procent av fallen har rån/rånförsöket lett till sömnsvårigheter eller nedsatt hälsa under mer än tre månader.

⁵ <http://www.brottsoffermyndigheten.se/default.asp?id=2321>.

⁶ Marjan Vaez & Margaretha Voss, Våld och hot som ett arbetsmiljöproblem - en longitudinell studie av 9 000 kommun- och landstingsanställda, Karolinska Institutet 2009.

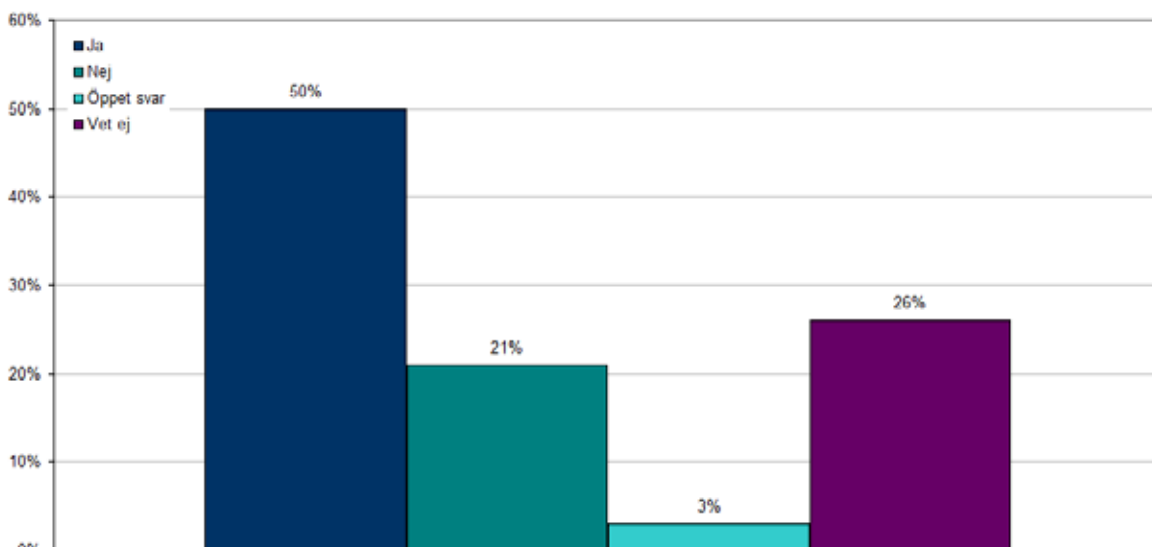
Vilka konsekvenser har rån/rånförsök medfört för dig som individ?

En hotfull situation som många av medlemmarna beskriver är så kallade motvärnsrån. Med motvärnsrån menas situationer som uppstår när personal ingriper mot snatteri eller stöld. Gärningsmannen använder sig i det fallet av motvärn när den anställda försöker återta stöldgodset⁷. Medlemmarna upplever att arbetsgivarna kräver att de ska ingripa vid snatteri eller stöld och att gärningsmannen kan reagera väldigt hotfullt om han blir tagen på bar gärning.

En butiksanställd skriver: "De som snattar är också farliga men det bryr sig inte många om, bara att vi ska ta dem så att de inte går ut med våra varor".

Upplever du att din arbetsgivare gör tillräckligt mycket för att minska risken för rån?

⁷ Louise Ekström, Butiksran, Brå 2002.

En annan anställd vittnar om ett tillfälle när en snattare hotade honom med yxa. Ett annat vanligt problem är kunder som är alkohol- eller drogpåverkade. Dessa personer kan vara både hotfulla och farliga. Problemet hänger ofta ihop med sena öppettider och ensambemanning då våra medlemmar känner sig särskilt utsatta. Bara hälften upplever att arbetsgivaren gör tillräckligt för att minska rånrisken. Handelsmedlemmar beskriver problemen som finns med ensambemanning, sena öppettider och bristfälliga säkerhetsåtgärder.

En butiksanställd skriver: *”Ensamarbete gör att man känner sig väldigt otrygg. Framför allt vid stängning”*.

En annan skriver: *”På kvällarna är vi bara fyra stycken som arbetar på en butiksytta som är 13 000 kvadratmeter. Därtill är byggavdelningen, där jag arbetar till den största delen avskärmad från resten av butiken, lagret ligger cirka 200 meter från kundtjänst/kassa där två av kollegorna befinner sig och jag ska därtill bemanna uteträdgården. Där begås enorma mängder av stölderna på kvällarna och det är stor risk att man ertappar någon med den risk som det medföljer”*.

Åtgärderna som Handels medlemmar helst vill se att arbetsgivarna vidtar är dubbelbemanning framför allt vid senare öppettider, säkerhetsutbildning och bättre hantering av kontanter. Andra brottsförebyggande åtgärder som nämns är bättre teknisk utrustning i form av larm och kameror samt bättre närvaro av väktare. Det går i linje med Handels prioriterade frågor och tidigare undersökningar utförda av Handels⁸. De flesta åtgärderna är dessutom enkla att genomföra och har dokumenterade förebyggande effekter. God in- och utsyn, goda kassarutiner och säkerhetsutbildning är åtgärder som minskar risken att utsättas för rån, hot och våld⁹.

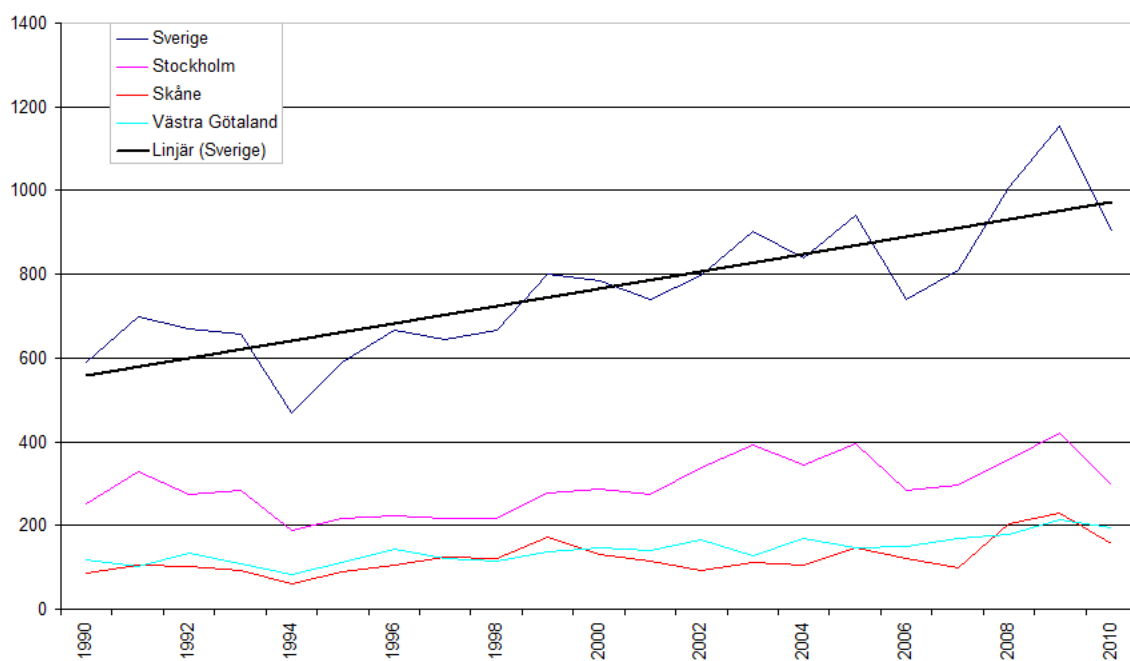
⁸ Ulrika Vedin, Lugn nu det här är ett rån, Handels rapporter 2005.

⁹ Per Geijer, Ewa Menckel, Hot och våld i detaljhandeln - En kunskapsöversikt baserad på nationell och internationell forskning, Arbetsmiljöverket 2001.

Rånutveckling i Sverige

Brå kartlägger i sin rapport¹⁰ butiksrånens struktur. Några grundläggande slutsatser går att dra. Butiksrån sker med störst koncentration i storstäderna. Antalet anmälda butiksrån i Stockholm, Skåne och Västra Götaland utgjorde 2008 närmare 75 procent av det totala antalet anmälda butiksrån. Det är en högre andel än vid Brås senaste kartläggning år 2000 då 70 procent av butiksrånen var koncentrerade till storstadsregionerna. Även antalet rån per 100 000 invånare är högre i storstadsregionerna. Anledningar till detta är att det finns fler butiker, högre koncentration av människor och att storstadsregionerna kännetecknas av anonymitet. De arbetsplatser som har högst risk för att bli utsatt för rån är livsmedelsbutiker, bensinstationer, videobutiker och tobakshandlare.

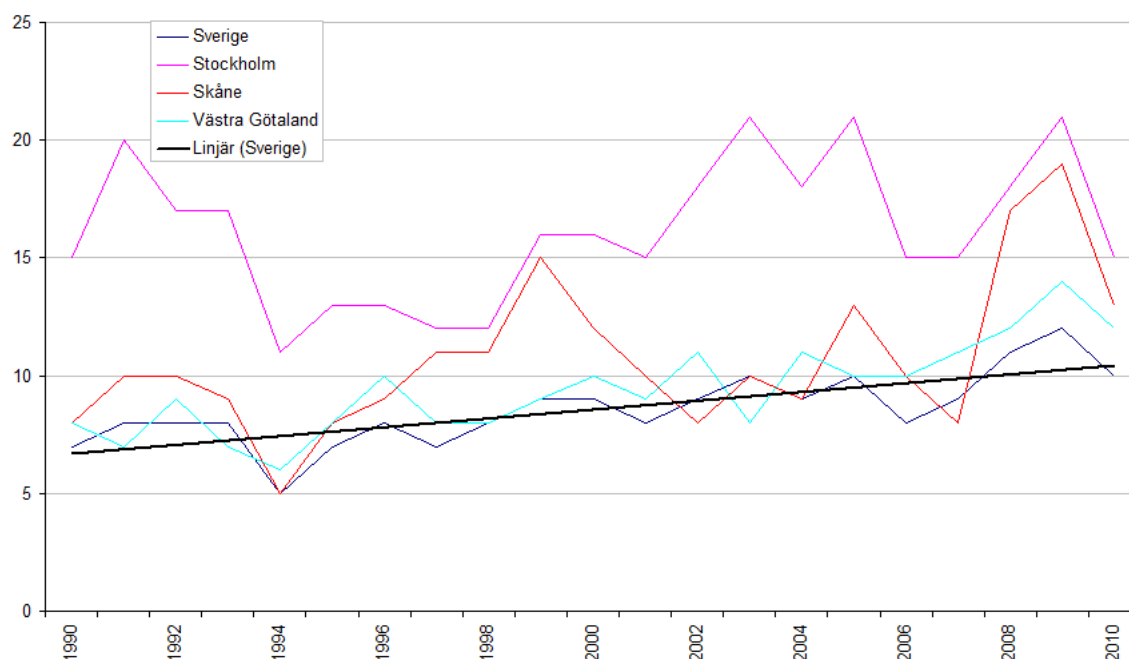
Antal anmälda butiksrån

Källa: Brå

¹⁰ Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

Antal anmälda butiksrån per 100 000 invånare

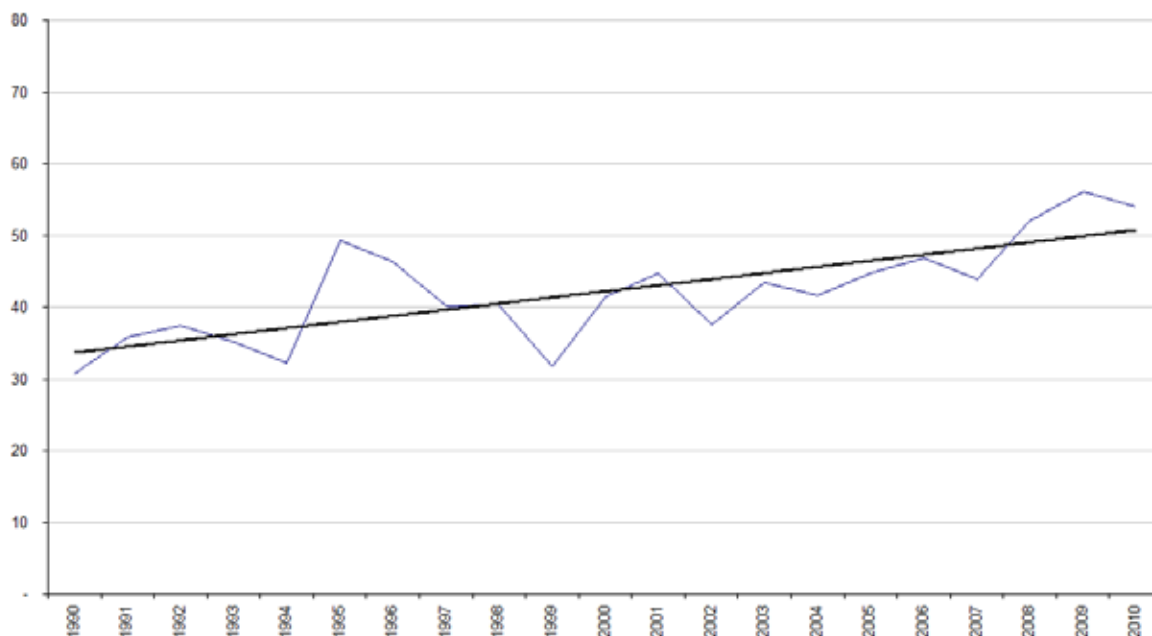

Källa: Brå

Videobutiker löper störst risk att utsättas för rån. Rånrisken har mer än fördubblats sedan senaste kartläggningen. Mer än var tionde videobutik utsattes för rån år 2008 jämfört med den generella risken på en av hundra.

Trots att butiksrån ofta sker med relativt lite planering har butiksrånen ett tydligt säsongsmonster, där över 40 procent av rånen sker under vintertid mellan november till och med februari. Anledningen till säsongsvariationen är förmodligen att det rör sig färre människor ute under vintertid, vilket minskar risken att bli upptäckt. Butiksrånen är även starkt koncentrerade till den senare delen av dygnet. Mellan klockan 18 och 22 sker ungefär hälften av alla rån. Tidpunkten när rånet sker kan dock variera mellan olika branscher. Exempelvis begås fyra av tio rån mot videobutiker mellan klockan 22 och 02. Det är även den tidpunkt då bensinstationer är som mest utsatta. Bensinstationer drabbas även hårt av rån mellan 02 till 06 jämfört med andra branscher. De olika tider som handeln utsätts för rån försök beror på de skilda öppettiderna, exempelvis stänger de flesta livsmedelsbutiker före klockan 22. Av den anledningen är det intressant att titta på bensinstationer som till stor del har öppet dygnet runt. En stor andel av rånen sker mellan 18 på kvällen till 06 på morgonen och det är därför rimligt att anta att det speglar rånrisken för hela branschen förutsatt att samma öppettider skulle gälla.

Andelen ungdomar (15-20 år) bland misstänkta för butiksrån samt linjär trend, åren 1990-2010, i procent.

Ungdomar (15-20 år) misstänkta för butiksrån är överrepresenterade i förhållande till andelen i befolkningen. Siffrorna över andelen misstänkta ungdomar kan variera kraftigt mellan åren men den långsiktiga trenden visar på en svag ökning. Att andelen yngre misstänkta ökar är ett stort samhällsproblem, speciellt eftersom tidigare studier utförda av Brå visar på att butiksrån är ett så kallat strategiskt brott. Det är en benämning för debutbrott där det finns en förhöjd risk för fortsatt kriminalitet. Risken att det leder till kronisk brottslighet (lagförs nio gånger eller fler) är 19 procent.

Ensambemanning

Enligt en kartläggning som Brå utförde år 2008 så förekom ensambemanning för tillfället vid rånet vid 56 procent av råntillfällena. Nästan nio av tio rån som skedde mot videobutiker hade ensambemanning vid det aktuella råntillfället, medan tre av fyra rån mot bensinstationer och kiosker hade ensamarbete vid råntillfället. Butikerna i dessa branscher brukar vara små och kännetecknas av långa öppettider och vid många tillfällen ett lågt kundunderlag. Detta i kombination med föreställningen om att rån mot butiker med ensamarbetande personal har större chans att lyckas ökar rånrisken.

Rånbytet (där värdet av både kontanter och annat gods ingår) utgör sällan några stora summor. Medianrånbytet har minskat från 5 000 kronor år 2000 till 3 400 kronor år 2008. Andelen butiksrån där gärningspersonen har kommit över större summor (50 000 kronor) har minskat medan antalen butiksrån med ett mindre byte (högst 1 000 kronor) har ökat.

Rånare är nästan alltid beväpnade och skjutvapen är det vanligaste vapnet. Fyra av tio rån begås med hjälp av skjutvapen. Skjutvapen vid rån är vanligare förekommande bland yngre misstänkta under 25 år jämfört med misstänkta rånare över 25 år. Det är ovanligt att skjutvapen används vid rån annat än som tillhygge. Ibland används även attrapper istället för riktiga skjutvapen, vilket kan bero på att tillgången på vapen är begränsad. Det ska betonas att de som arbetar inte vet om ifall vapnet är äkta eller inte. Upplevelsen av rånet och hotet är äkta. Av den anledningen har Handels och Svensk Handel länge argumenterat för att det inte ska vara någon strafflindring om rånaren har använt en attrapp. Ett annat vapen som förekommer i stor utsträckning är kniv, medan andra tillhyggen är mycket mer sällsynta.

Det förekommer uppgifter om fysiskt våld vid vart sjätte anmält rån till polisen år 2008. Den vanligaste formen av våldsutövande är slag och knuffar, inte att det medtagna vapnet har använts. Offret har i drygt en tiondel av rånen fått någon fysisk skada. Skadorna var ofta av den lindrigare sorten i form av rispor, rodnader, sveda eller svullnader. Trots att skjutvapen är det vapen som förekommer mest vid rån är det väldigt sällsynt att någon skadas vid ett avlossat skott. En brist med polisrapporterna är dock att det sällan förekommer uppgifter om hur offret påverkas psykiskt av rånen¹¹.

¹¹ Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksran - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

Så kan rånerna förebyggas

För att förebygga butiksrån krävs det sannolikt en rad olika åtgärder. Handeln och rättsväsendets myndigheter spelar en mycket viktig roll för rånpreventionen. Inom handeln handlar det mycket om att eliminera de omständigheter som gör brottet enkelt att utföra. Rättsväsendet kan å sin sida bekämpa denna typ av brottslighet. Det kan göras genom att riktlinjer sätts upp för hur åklagare och polis ska arbeta med butiksrån.

Handeln bör arbeta med brottsförebyggande åtgärder som inriktar sig på att förhindra att rånerna utförs. Butikerna bör göras mindre attraktiva för en presumtiv rånare. Brå pekar på fyra tydliga åtgärder som kan förebygga rån mot butiker.

Reducera kontanthantering

Rånarens motiv är ofta ett behov av pengar. Därför är åtgärder som syftar till att reducera tillgången på kontanter i butiken sannolikt mest effektivt. Det går i linje med internationella studier¹². Idag finns flera hjälpmedel som underlättar en säker penninghantering i form av värdeskåp med deponeringslucka, sluten kontanthantering eller sedelbox. Det är viktigt att det framgår i kassan att butiken jobbar med säker kontanthantering för att minska risken att brottet kommer till stånd.

Geijer och Menckel har i studien ”Hot och våld i detaljhandeln - En kunskapsöversikt baserad på nationell och internationell forskning” sammanställt internationell forskning om hot och våld i detaljhandeln¹³. I elva av studierna som de lyfter fram förekom förslaget om goda kassarutiner, vilket bland annat innebär minimering av tillgänglig mängd kontanter i kassan, tydlig information som informerar om den begränsade kassan samt träning för personalen i strikta kassarutiner. Av dessa elva studier fann nio av dem att åtgärden minskar risken för rån. De två andra studierna såg ett problem i att åtgärden invaggade de anställda i en falsk trygghet men rekommenderar trots det att åtgärden bör ingå i ett effektivt säkerhetsprogram. Geijer och Menckel menar att goda kassarutiner är en åtgärd som relativt enkelt kan och bör införas i butiker som riskerar att utsättas för rån¹⁴.

Åtgärder för att reducera kontanthantering kan vara dyra men rån är också kostsamma. Ett rån kostar stora pengar: minst 100 000 kronor för bland annat förlorade intäkter och krishantering, enligt branschens egna beräkningar. Därtill kommer samhällets kostnader som är väsentligt mycket större. Handels efterlyser en lagstiftning kring sluten kontanthantering i detaljhandeln för att öka de anställdas säkerhet.

¹² Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

¹³ Ibid.

¹⁴ Per Geijer, Ewa Menckel, Hot och våld i detaljhandeln - En kunskapsöversikt baserad på nationell och internationell forskning, Arbetsmiljöverket 2001.

Tekniska hjälpmedel

Tekniska hjälpmedel i form av larm och övervakningskameror kan skydda butiker mot rån. Dessa hjälpmedel används framför allt för att öka upptäcktsrisken. Det är dock inte säkert att sådana åtgärder förhindrar rån. Rånare väger in olika risker i valet av butik, däribland olika säkerhetsåtgärder, men trots det hindrar dessa inte alltid rånaren att begå brottet. Rånare som är mer erfarna tenderar att neutralisera sådana åtgärder med olika motstrategier. De flesta rånare maskerar sig eller utför rånet väldigt snabbt och kan bemästra övervakningskameror och tysta alarm. En förutsättning för att preventiva åtgärder ska fungera är att det tydligt är skyltat med dekaler för att informera rånare. Även om övervakningskameror och överfalls-larm kan antas ha en begränsad effekt för att förebygga rån underlättar det för polisen i deras arbete. Larm kan även vara en stor trygghet för personalen¹⁵.

I Geijers och Menckels sammanfattning tas tekniska hjälpmedel upp i sex studier varav fem finner att åtgärden minskar risken för rån. En undersökning kommer fram till icke-signifikanta resultat. Geijer och Menckel menar att väl synlig information om kameror och larm kan ha en avskräckande effekt för en presumtiv rånare. Dessutom kan systemen vara avgörande för att kalla på hjälp och identifiera och gripa rånaren¹⁶. Tekniska hjälpmedel är dessutom en av de viktigaste åtgärderna som arbetsgivarna bör vidta för att minska rånrisken, enligt Handels medlemmar¹⁷.

Butikernas utformning och närmiljön

Butikens utformning och belägenhet är en sak som sällan diskuteras när det gäller att förebygga rån. Exempelvis kan ett genomtänkt skalskydd i butiken försvåra möjligheten till brott. Andra åtgärder som kan försvåra rån är låsta bakkörrar med titthål, låsta dörrar mellan säljyta och bakomliggande utrymmen.

En viktig aspekt med brottsförebyggande åtgärder handlar om att öka upptäcktsrisken för rån. Om butiken förefaller mer riskabel att råna kan det ha en förebyggande effekt. God insyn genom butiksfönster och en god belysning vid personal och lageringång kan öka möjligheten att förbipasserande upptäcker rånet. Det minskar framför allt risken för kontorsrån då ett centralt moment är att överraska personalen.

Presumtiva rånare kan även avskräckas av en närmiljö som är upplyst och välskött. Tidigare amerikanska studier har visat att sådana mer grundläggande åtgärder är mer effektiva än tekniska åtgärder som larm och kamera samt dubbelbemanning¹⁸. Geijers och Menckels sammanfattning tyder på att god utsikt och bra insyn är en förutsättning för att personalen ska ha möjlighet att upptäcka eventuella rånare. Det ökar möjligheten att personalen ska kunna larma polis eller vaktbolag. Det är också en förutsättning för att personer utanför butiken ska se vad som försiggår. Sammanfattningsvis betyder detta att butiker som är enligt belägna och sällan passeras av antingen gångtrafikanter eller fordon löper större risk att utsättas för rån än andra butiker¹⁹.

¹⁵ Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

¹⁶ Per Geijer, Ewa Menckel, Hot och våld i detaljhandeln - En kunskapsöversikt baserad på nationell och internationell forskning, Arbetsmiljöverket 2001.

¹⁷ Enkätundersökning rån, hot och våld 2011.

¹⁸ Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

¹⁹ Per Geijer, Ewa Menckel, Hot och våld i detaljhandeln - En kunskapsöversikt baserad på nationell och internationell forskning, Arbetsmiljöverket 2001.

Dubbelbemanning

Dubbelbemanning är en av de mest omdiskuterade brottsförebyggande åtgärderna. Handelsmenar att det är en effektiv åtgärd för att minska rånrisken. Enligt Brås kartläggning skedde mer än hälften av alla butiksrån år 2008 mot butiker som för tillfället var ensam bemannade. Vissa butikskategorier är speciellt utsatta. Kiosker, videobutiker, livsmedelsbutiker (inklusive servicebutiker) och bensinstationer utsätts för 83 procent av alla butiksrån. Många butiker inom dessa branscher har långa öppettider och bemannas av ensamarbetande personal²⁰.

Geijer och Menckel har sammanställt internationell forskning om hot och våld i detaljhandeln. I undersökningen förekom sexton undersökningar. Av dessa drar tolv studier slutsatsen att dubbelbemanning minskar risken för rån, två gav icke-signifikanta resultat och två studier drog slutsatsen att det inte är en effektiv åtgärd. Flera studier visar att dubbelbemanning är en effektiv åtgärd för att minska risken för rån, personskador vid angrepp samt underlätta för de skadade att få läkarvård. Enligt författarna tyder den samlade bedömningen av forskningen på att införandet av dubbelbemanning är en effektiv åtgärd för att minska risken för rån samt minska risken för personskador²¹. Brås sammanställning av forskning tyder även på att dubbelbemanning kan minska butikens utsatthet för rån men att det har det en begränsad effekt när det gäller skadefrekvensen vid rån. Det kan bero på att det är en större mängd personal vid rån och att det är större chans att personalen kommer att ingripa vid rån²².

Andra fördelar med dubbelbemanning är att ytterligare personal kan innebära en avlastning i arbetet och öka tryggheten för anställda. Stressituationer, har visat sig kunna utlösa hot och våld på arbetsplatsen, oavsett om de kommer från tidigare våldssituationer eller från en för hög arbetsbelastning²³. Geijer och Menckel menar att dubbelbemanning kan ha andra fördelar än brottsförebyggande syfte. Arbetsmiljön kan antas vara tryggare när personalen inte behöver arbeta ensam. Det går i linje med Handels tidigare undersökningar²⁴. Författarna menar även att möjligheten att kalla på hjälp ökar med flera anställda samt möjligheten att diskutera traumatiska upplevelser med arbetskamrater som delar offrets utsatthet²⁵.

Ytterligare åtgärder

Andra exempel på förebyggande åtgärder som tas upp i Geijers & Menckels studie är begränsade entré- och flyktvägar, synlig kassaapparat och säkerhetsutbildning. Med begränsade entré- och flyktvägar menas olika åtgärder som försvårar för en rånare att dolt ta sig till och från butiken i samband med ett rån. Även rånarens möjlighet att ta sig in genom varuintag och personalingångar ingår. Åtgärden förekom i totalt nio studier och samtliga drog slutsatsen att åtgärden kan minska risken för rån.

En synlig kassaapparat syftar till att öka insynen till butiken utifrån. Det underlättar för utomstående att upptäcka våldsamma situationer. Åtgärden diskuterades i nio studier och samtliga drog slutsatsen att kassans placering kan minska risken för rån.

Säkerhetsutbildad personal innebär att personalen fått specifik utbildning för att kunna förebygga, upptäcka och hantera våld- och hotsituationer i arbetet. Åtgärden förekommer i sex av de studerade studierna och alla drar slutsatsen att åtgärden minskar risken för rån och under-

²⁰ Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

²¹ Per Geijer, Ewa Menckel, Hot och våld i detaljhandeln - En kunskapsöversikt baserad på nationell och internationell forskning, Arbetsmiljöverket 2001.

²² Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

²³ Per Geijer, Ewa Menckel, Hot och våld i detaljhandeln - En kunskapsöversikt baserad på nationell och internationell forskning, Arbetsmiljöverket 2001.

²⁴ Ulrika Vedin, Lugn nu det här är ett rån, Handels rapporter 2005.

²⁵ Per Geijer, Ewa Menckel, Hot och våld i detaljhandeln - En kunskapsöversikt baserad på nationell och internationell forskning, Arbetsmiljöverket 2001.

lättar även för personalen att hantera uppkomna situationer. Geijer och Menckel menar att det är viktigt att utbildningen anpassas till de gällande förutsättningarna för respektive butik. Det är även viktigt att utbildningen ges till tillfällig eller deltidsarbetande personal²⁶.

Kombination av åtgärder

Kartläggningen från Brå visar tydligt att sena öppettider, eventuellt i kombination med ensamarbete, är en faktor som tydligt påverkar en butiks utsatthet för rån. Framgång i det brottsförebyggande arbetet bygger mycket på att kombinera olika typer av brottsförebyggande åtgärder som tar sikte på olika delar av brottsfallet. Internationella studier visar att relativt enkla åtgärder kan vara framgångsrika. 7-elevenbutikerna i USA lyckades exempelvis halvera antalet rån inom en tolv månadersperiod mot sina butiker genom att införa ett program som innehöll sex olika åtgärder: förbättrad insyn i butiken, maxbelopp i kassan och tydliga dekal som illustrerar det, förbättrad belysning både inne och utanför butiken, synlig kassaapparat, säkerhetsutbildning för personal och eliminering av flyktvägar. Resultaten kvarstod tio år efter införandet trots att rån mot andra delar av detaljhandeln hade ökat. I Los Angeles genomförde man ett liknande program bland små detalj- och servicebutiker. Resultatet var en 40 procent lägre rånrisk jämfört med motsvarande butiker som inte erhållit programmet²⁷.

Handelns arbetsmiljökommitté²⁸ har tillsammans med Brå och Rikspolisstyrelsen utarbetat ett 13-punktsprogram för att skydda handeln mot rån. Programmet är en kombination av dokumenterade effektiva brottsförebyggande åtgärder. Programmet bygger på en certifiering av ett lokalt brottsförebyggande råd eller polisen. De butiker som genomför de 13 punkterna har en lägstanivå på säkerhetsåtgärder och får en dekal att sätta upp i butikerna. Det är polisen som ”certifierar” butikerna.

Handels menar att butiker bör arbeta med 13-punktsprogrammet eftersom det kombinerar flera effektiva brottsförebyggande åtgärder²⁹. Handels anser dock att det bara är ett första steg och att det bör ske en höjning av lägsta säkerhetsnivån, till exempel att slutna kassasystem ska krävas.

Handeln bör arbeta med riktade insatser

Brås kartläggning visar att medan de flesta kategorier av butiker löper en relativt liten risk att utsättas för rån är risken betydligt större för andra. Detta gäller framför allt videobutiker, livsmedelsbutiker, tobakshandlare, kiosker och bensinstationer. Ensamarbete och kvälls- och nattöppet är tänkbara delorsaker till varför dessa butiker är speciellt utsatta. En annan delorsak kan vara att dessa butiker har relativt dålig säkerhet.

Ett effektivt sätt att förebygga rån inom handeln är riktade insatser. Med hjälp av Brås kartläggning och butikens geografiska lägen kan butiker som löper speciellt hög risk att rånas identifieras. Efter det kan riktade insatser mot butikerna i form av 13-punktsprogrammet användas och ökat skydd sättas in. Det blir en mer kostnadseffektiv åtgärd än att rikta sig till

²⁷ Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

²⁸ Kommittén består av representanter för Svensk Handel, arbetsgivarföreningen KFO, Handelsanställdas förbund och Unionen.

²⁹ För närmare beskrivning se Skydd mot rån i handeln, tillgänglig på handels.se.

Detta är de 13 punkterna i "Skydd mot rån i handeln":

1. Säkerhetsansvarig
2. Utbildning i säkerhetsfrågor
3. Rutiner för säkerhetsarbetet
4. Låsbara kassalådor
5. Sedelbox, rörpost eller slutet kontanthanteringssystem
6. Skyddad uppräkningsplats
7. Värdeskåp
8. Larmmöjlighet
9. Säkra dörrar och låsningsrutiner
10. Personalingång och varuintag
11. Längdmarkering
12. Säkra förflyttningar av pengar med mera
13. Beredskap för krishantering

alla butiker. Kartläggningarna och åtgärderna blir mer effektiva om de sätts in på lokal nivå. Fördelarna med att arbeta lokalt är många. Åtgärder kan anpassas till ortens specifika förutsättningar, samverkan inom ett lokalt sammansatt brottsförebyggande råd ger möjligheter till samarbete mellan olika butiker. Det gör att flera butiker engageras och risken för en överflyttning av rånen minskar.

Söderortspolisens arbete i Stockholm under 2010 är ett bra exempel på lyckat lokalt arbete. Efter en kraftig ökning av antal butiksrån fokuserade polisen det förebyggande arbetet till presumtivt utsatta småhandlare (video-, livsmedels- och guldbutiker) som var belägna i bostadsområden. Det ledde till att även andra butiker visade intresse för 13- punktprogrammet och certifiering. Arbetet tillsammans med stort mediautrymme ledde till att butiksrånen minskade kraftigt i Söderort. Polisen utförde samtidigt spaningsarbete mot kända gärningspersoner och en ökad bevakning av brottsfrekventa platser³⁰.

³⁰ Madeleine Blixt & Lisa Wallin, Butiksrån - Utvecklingen fram till 2010, Brå 2011.

Appendix

Metod:

Urvalsram: Handels medlemspanel.

Kort om panelen: Handels har under de senaste åren rekryterat en medlemspanel som består av medlemmar i yrkesverksam ålder (till och med 65 år). De flesta är rekryterade via personliga inbjudningar via e-post, men tilläggsrekrytering har skett via telefon i underrepresenterade grupper. Varje år rekryteras nya medlemmar till medlemspanelen samtidigt som panelister försvinner på grund av ålder, att de själva vill eller att de slutar svara på inbjudningar. Alla panelister har svarat på ett bakgrundsformulär och gått med frivilligt. De kan när som helst avsluta sitt deltagande i panelen.

Ansvarig fältledare på Novus Opinion har Fredrik Nilsson (fredrik.nilsson@novusgroup.se) varit.

Handelsanställdas förbundet